

OFFICERSTIDNINGEN

MEDLEMSTIDNING FÖR
OFFICERSFÖRBUNDET
NR 4 | 2016

SÄKBAT:

Protester mot insats- arbetstid

SIDAN 5

Få har sökt ny
grundutbildning

SIDAN 8

Försvarsmakten
kan tvingas minska
förbandsreserven

SIDAN 7

ANALYS:

Matförsörjning
vid kris & krig

SIDAN 25

DRABANTKÅREN:

Ifrågasatt
perfektion

SIDAN 16

Analys:

FINNS DET NÅGON MAT OM DET BLIR KRIG?

Försörjningsberedskap är ett ord i tiden, för vad gör vi om kriget eller krisen kommer? Forskaren Camilla Eriksson vid Sveriges lantbruksuniversitet analyserar här ämnet och redogör för delar av sina forskningsresultat från studier av och intervjuer på moderna svenska gårdar.

UNDER KALLA KRIGET hade livsmedelsförsörjningen en given plats inom såväl beredskapsplaneringen som den svenska jordbrukspolitiken. En hög självförsörjningsgrad var en viktig målsättning för jordbrukspolitiken. Det fanns beredskapslager med spannmål, utsäde och drivmedel avsett att garantera Sveriges försörjning och produktion av livsmedel under kristid. Vid EU-inträdet 1995 hade kalla kriget upphört och självförsörjningsfrågan föll därför snabbt i glömska när den svenska jordbrukspolitiken ersattes med EU:s gemensamma jordbrukspolitik, och beredskapslagren avvecklades.

Lantbruksbranschen gick in i EU med gott mod – i decennier hade svenskt lantbruk producerat stora överskott. Ända sedan 1950-talet har det funnits statliga program för att minska spannmålsproduktionen i Sverige, genom att exempelvis uppmuntra till beskogning av åkermark. LRF förutsåg en triumf för svenskt lantbruk eftersom de var övertygade om att den svenska miljöprofilen skulle tilltala europeiska konsumenter och lantbrukarna därmed skulle hitta nya marknader. Så blev inte fallet. Svensk produktion har tappat marknadsandelar varje år sedan inträdet i EU, alldeles särskilt på animalieprodukter.

I den nya försvarspolitiska inriktningen som beslutades förra året ingick att bevakningsansvariga myndigheter ska återuppta planeringen av totalförsvaret. Med det väcks frågan om livsmedelsberedskap till liv igen, initierat av försvarspolitiken. Vad den kommer att innehålla är dock ännu en öppen fråga. Mycket har hänt

inom jordbruket, jordbruksindustrin och livsmedelsindustrin sedan 1980-talet då frågan senast utreddes.

DE SENASTE DECENNIERNAS snabba strukturrationalisering av jordbruksindustrin har fört med sig att växtförädlingen i stort sett har flyttat till kontinenten. Det innebär att växtförädlingen inte längre görs med utgångspunkt i de skandinaviska unika förhållandena för växtodling; ingen annanstans i världen finns kombinationen tempererat klimat, midnattssol och jordarter skapade av inlandsisen. Samma utveckling har skett inom djuravlen där högproducerande raser som exempelvis Holstein inom mjölkbranschen helt dominerar – de är framtagna för att stå i ett anonymt stall varsohelst i världen.

Samtidigt har strukturrationaliseringen av lantbruket som pågått i åtminstone hundra femtio år fortsatt. Antalet gårdar har minskat med ungefär en tredjedel från knappt 100 000 vid EU-inträdet till drygt 65 000 företag idag. Tre fjärdedelar av de företagen är deltidsföretag. De största 10 procenten av gårdarna brukar hälften av all åkermark. Det innebär att en stor mängd av den mat som produceras i Sverige idag tas fram av ett fåtal större lantbruksföretag. De branscher där strukturrationaliseringen nått längst är kyckling-, ägg-, gris- och spannmålsproduktion.

Som resultat har vi idag ett jordbruk som inte uppnår självförsörjning, för första gången på kanske hundra år. Frågor om livsmedelsförsörjning får dock allt oftare utrymme i media. En rad ►

artiklar har uppmärksammat Sveriges låga livsmedelsberedskap de senaste åren. Ofta upprepas uppgiften att Sveriges självförsörjningsgrad är 50 procent och att hälften av det vi äter importeras. I själva verket slutade Jordbruksverket att beräkna den nationella självförsörjningsgraden i slutet av 1970-talet, beroende på att den är ett dåligt mått på livsmedelsberedskap. Uppgiften om att självförsörjningsgraden är 50 procent bygger på ett nyhetsbrev som kom från Jordbruksverket 2010 (Internationella perspektiv nr 18). Där framgick att de totala utgifterna för livsmedel i Sverige är drygt 240 miljarder, varav importerade livsmedel stod för 110 miljarder. Det beror delvis på att Sverige exporterar billigt spannmål och importerar dyra produkter som kött och förädlade produkter som ost. Det är alltså hälften av värdet av det vi äter som är importerat, inte hälften av maten i sig.

PROBLEMET MED ALLA försök att beräkna en nationell självförsörjningsgrad är att vi måste ifrågasätta hur relevant den fredstida produktionen är för att bedöma vilken försörjningsförmåga ett land har i en större krisituation eller i krig. För det första så konsumerar vi under fredstid en hel del importerade livsmedel som uppenbart inte är nödvändiga för att hålla en näringsmässigt korrekt sammansatt kost. För det andra så sker den fredstida produktionen i en globalt integrerad marknadsekonomi under helt andra förutsättningar och med andra drivkrafter än vad som skulle vara fallet under krig.

Flera av de produktionsmedel som är viktiga för jordbruket skulle inte finnas att få tag på i en avspärrningssituation. Råolja förs in och raffineras idag i privatägda hamnar – vad händer med dem? Handels gödsel och bekämpningsmedel framställs överhuvudtaget inte i Sverige längre, inte heller några jordbruksmaskiner eller reservdelar till jordbruksmaskiner. Troligtvis finns inte heller förmåga att starta upp produktion i en avspärrningssituation, eftersom det ofta krävs råvaror som i sin tur inte framställs i Sverige – exempelvis ammoniak till handels gödsel eller mineraler till reservdelar – det blir en lång kedja av råvaror som måste utvärderas var för sig om de är möjliga att ta fram i Sverige. Ett alternativ som ligger närmare till hands och som är historiskt beprövat är lagerhållning. Inför andra världskriget lagrade exempelvis staten 350 000 ton brödsäd, ett års förbrukning av handels gödsel samt diverse nödvändigheter för lantbruket som smörjolja, tråd och bekämpningsmedel.

NÄR JAG INOM ramen för ett pågående forskningsprojekt frågat lantbrukare hur de skulle hantera en avspärrning blir svaren helt olika beroende på vad de producerar och hur de producerar idag. De flesta spannmålsbönder svarar att det är omöjligt att producera något överhuvudtaget om de inte får tag på diesel. Utan bekämpningsmedlet ökar dessutom behovet av diesel då ogräs måste harvas maskinellt istället för att sprutas bort. Sårbarheten för växtsjukdomar ökar vilket kan leda till lägre skördar, särskilt om lantbrukaren saknar kunskap om de alternativa metoder som redan idag används inom ekologisk odling. Utan handels gödsel

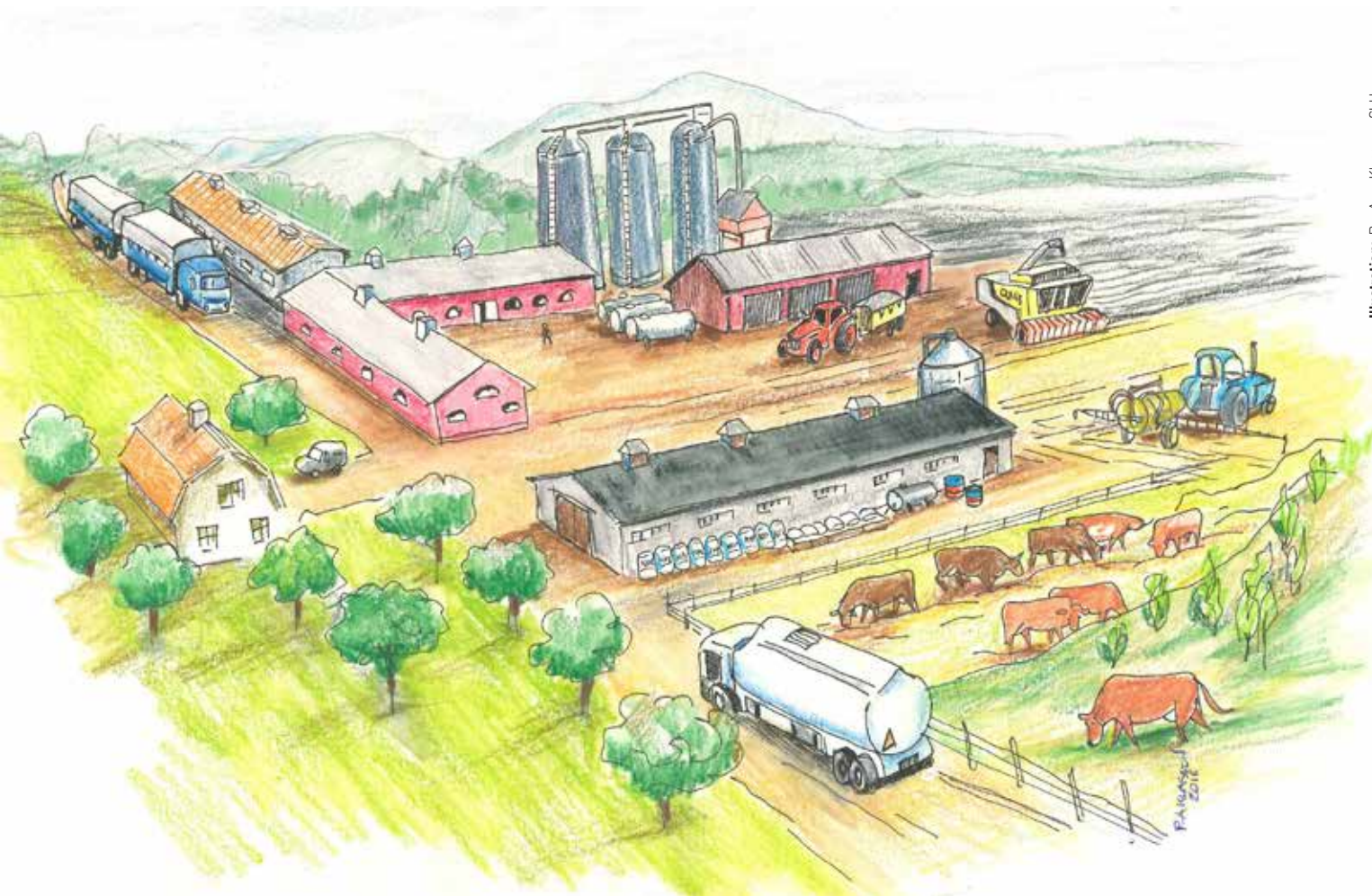
skulle skördarna snabbt gå ner om det inte finns något annat att få tag på – överskott från djurgårdar, slam från avloppsanläggningar, eller återcirkulation från stadernas toaletter. Sådana lösningar finns inte idag utan skulle i så fall behöva anläggas. De flesta tänker inte ens på att de idag köper in utsäde som är framtaget utomlands – ska de själva ta fram utsäde så måste de ha förvarning i god tid – en odlingsäsong åtminstone. Det utsädet de får fram kommer i sin tur inte komma i närheten av de höga produktions-tal som det köpta utsädet har, bland annat på grund av att det kommer att finnas med ogräsfrön.

En kycklingbonde å andra sidan oroar sig i första hand för ventilationen i kycklingstallarna. Skulle den brytas kvävs kycklingarna efter en halvtimme en varm sommardag på grund av att halterna av ammoniak och koldioxid stiger snabbt. Att öppna portarna är inte ett alternativ eftersom tillräcklig mängd syre aldrig kan komma in den vägen ändå. Anläggningarna har därför dieseldrivna reservaggregat, men gårdarna lagrar inte alltid så stora mängder diesel att de skulle klara sig en längre tid. Vid en konventionell slaktkycklinggård går det åt 15 ton foder om dagen per stall – vilket ger två-tre lastbilstransporter i veckan. Ett stall innehåller 90 000 kycklingar, det är ganska vanligt att ha två stall per gård vilket ger en årsproduktion av 1,5 miljon kycklingar (de lever i drygt 30 dagar och det hinns med 8 omgångar per år). Stoppas foderleveranserna eller hämtas inte kycklingarna i tid blir situationen snabbt akut.

DET PRODUKTIONSMEDEL SOM enligt samtliga lantbrukare är svårast att vara utan är diesel. I ett scenario där dieseltillgången begränsas till hälften av dagens användning inom jordbruket har Jordbrukstekniska institutet, JTI i en rapport 2013 konstaterat att det skulle bli svårt i Sverige. Under andra världskriget begränsades som bekant oljeimporten, vilket då resulterade i en rekordsnabb etablering av utvinningsindustri i Kvarntorp där oljerik alunskiffer bröts och olja och bensin framställdes. Idag ställs hoppet snarare till biodiesel eller biogas – men det finns ingen uttalad ambition att vara självförsörjande på bränsle och ingen utredning har gjorts för att undersöka hur stora arealer skogs- och jordbruksmark som skulle behöva tas i anspråk för det.

Den mest avgörande punkten är trots alla sårbarheter inom produktionen frågan om lantbrukare kan organiseras, och om de är villiga att frivilligt ställa upp och producera för folkförsörjningen i krigstid. Till skillnad från under andra världskriget och under kalla kriget finns idag ingen organisation för detta. Då fanns jordbrukets blockorganisation, som syftade till att effektivt leda den krigstida produktionen. Idag är lantbrukare enbart privata företagare, som formellt inte har ansvar att producera något alls i krigstid. I en situation där var och en får försörja sig själv, vad kan vi odla då?

I GAMLA UTREDNINGAR om försörjning under kris och krig tycks det givna svaret vara – potatis. Till potatisens främsta kvalitéer som livsmedel hör att den är näringsrik, lättodlad och kan förvaras i ett

Olika lantbrukare har olika behov beroende på vad de odlar eller föder upp, men diesel är något alla behöver.

helt år, ända fram till nästa potatisskörd. Dessa egenskaper är överlägsna snart sagt alla andra livsmedel ur ett krisperspektiv – potatisen utgör därför huvudingrediens i den så kallade kriskosten, det vill säga vad vi enligt statliga utredningar bör äta i kristid. Liksom all beredningsplanering upphört vid kalla krigets slut så finns heller ingen uppdaterad kriskost. Den sattes samman för decennier sedan då det var vanligt att varje hushåll om inte odlade så åtminstone förvarade en årskonsumtion av potatis i matkällaren. Ingen vet hur många hushåll som idag har en årskonsumtion av något alls i matkällaren, men vi anar nog alla att de inte är så många.

Även ledet efter produktionen på gårdsnivå dras med stora sårbarheter för störningar. Livsmedelsindustrin såväl som dagligvaruhandeln har strukturrationaliserats så att det inom de flesta sektorer idag bara finns ett fåtal riktigt stora aktörer kvar som är långtifrån jämnt fördelade över landet. Om vi tar slaktkyckling som exempel så har marknadsledande Kronfågel bara ett slakteri kvar i hela landet med en kapacitet att slakta över 40 miljoner kycklingar per år. Den utvecklingen är typisk för livsmedelsindustrin i stort – antalet slakterier, mejerier och lager har minskat i antal medan de få kvarvarande har ökat sin volymkapacitet. Dagligvaruhandeln är beroende av dagliga transporter från sina stora centrallager. Att få till fungerande distribution från det fåtal stora aktörer som idag dominerar marknaden skulle vara en stor utmaning i krigstid.

DE STUDIER SOM NU påbörjats visar att om Sverige vill återskapa en krisberedskap för livsmedelsförsörjning måste livsmedelssystemet förändras i grunden. Integrationen på världsmarknaden har kostat mer än det smakat. Det är däremot lovande att flera av de åtgärder som skulle stärka krisberedskapen samtidigt skulle gynna miljön. Flera åtgärdsförslag som tagits fram av miljöorganisationen, som svar på andra problem, skulle gynna livsmedelsberedskapen: att skapa system för återcirkulation av näringsämnen som fosfor från städerna till jordbruket, att ersätta beroendet av fossila bränslen med biobaserade alternativ som vi kan producera själva samt att minska avståndet mellan konsument och producent i livsmedelskedjan genom att stimulera nya mindre aktörer, ökad självhushållsodling eller andelsjordbruk. Även om utvecklingen mot större enheter dominerar, är den inte allenarådande. Parallellt sker även en framväxt av småskaliga mejerier, slakterier och bagerier – trender som bör applåderas ur beredskapssynpunkt. Även om de i dagsläget inte utgör någon stor del av livsmedelsförsörjningen som helhet så bidrar de till att minska sårbarheten i livsmedelssystemet samtidigt som fler konsumenter får kunskap om hur mat kommer till från jord till bord – något som bör vara, men idag inte är, en självklarhet.

CAMILLA ERIKSSON

Forskare vid SLU som driver ett forskningsprojekt kallat "Kan vi producera mat i händelse av kris? Sårbarhet och resiliens på gårdsnivå i svenskt lantbruk".